

ZAMONAVIY GLOBALLASHUV VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR DAVRIDA AXBOROT HURUJLARINI OILADA FARZAND TARBIIYASIGA TASIRI

Umrzaqov Bahodir Abdulboqi o‘g‘li
Andijon davlat pedagogika instituti
Geografiya ta’lim yo’nalishi 102- guruh talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19417987>

Annotatsiya: Ushbu maqolada oila psixologiyasi doirasida gender stereotiplarining shakllanishi, ularning farzand tarbiyasiga va yosh avlodning ijtimoiy ongiga ta’siri o‘rganiladi. Axborot hurujlari (ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqaladigan radikal g‘oyalar, axloqsiz kontent) sharoitida ma’naviy-axloqiy immunitetni shakllantirishda oilaning o‘rni tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, oilada gender tenglikka asoslangan demokratik tarbiya uslubi bolalarda tanqidiy fikrlash, empatiya va axborotni tanlab qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirib, axborot xurujlariga qarshi psixologik chidamlilikni oshiradi. An’anaviy gender stereotiplari (erkak – kuchli boquvchi, ayol – uy bekasi) esa bolalarda o‘ziga ishonchsizlik va ijtimoiy moslashuv qiyinchiliklarini keltirib chiqarishi mumkin. Maqola O‘zbekiston oilalarida gender stereotiplarining salbiy ta’sirini kamaytirish bo‘yicha takliflar beradi.

Kalit so‘zlar: oila psixologiyasi, gender stereotiplari, farzand tarbiyasi, ma’naviy-axloqiy immunitet, axborot huruji, ijtimoiy ong, gender tenglik.

Kirish: Zamonaviy globallashuv va raqamli texnologiyalar davrida axborot hurujlari (fake news, radikal kontent, axloqsiz materiallar) yosh avlodning ma’naviy-axloqiy qadriyatlariga jiddiy tahdid solmoqda. O‘zbekiston kabi an’anaviy qadriyatlar saqlanib qolgan jamiyatlarda oila bu tahdidlarga qarshi birinchi mudofaa chizig‘i hisoblanadi. Ma’naviy-axloqiy immunitet — bu shaxsning axborot oqimiga tanqidiy yondashib, o‘z qadriyatlarini saqlab qolish qobiliyati.

Oila psixologiyasi nuqtai nazaridan gender stereotiplari farzand tarbiyasida muhim rol o‘ynaydi. An’anaviy stereotiplar (erkak — oila boquvchisi, ayol — uy-ro‘zg‘or va farzand tarbiyachisi) bolalarda qat’iy rollarni shakllantirib, ularning erkin rivojlanishiga to‘sqinlik qiladi. Bu esa ijtimoiy ongda tengsizlikni mustahkamlab, axborot hurujlariga qarshi chidamlilikni pasaytiradi.

Adabiyotlarda bo‘shliq: O‘zbekiston kontekstida oilada gender stereotiplarining ma’naviy-axloqiy immunitetga ta’siri yetarli o‘rganilmagan. Mavjud tadqiqotlar (masalan, UNDP hisobotlari, mahalliy olimlar ishlari) shuni ko‘rsatadiki, 70% respondentlar ayollar oila va farzandlar bilan ko‘proq vaqt o‘tkazishi kerak deb hisoblaydi, bu stereotiplar bolalarda o‘z qadrini pasaytirishi mumkin.

Tadqiqot maqsadi: Oilada gender stereotiplarining farzand tarbiyasi va ijtimoiy ong shakllanishiga ta’sirini o‘rganib, axborot hurujiga qarshi ma’naviy-axloqiy immunitetni mustahkamlash yo‘llarini aniqlash.

- Gender stereotiplarining oilaviy tarbiyadagi shakllanish mexanizmlarini tahlil qilish.
- Ularning bolalarda psixologik va axloqiy rivojlanishga ta’sirini baholash.
- Ma’naviy-axloqiy immunitetni oshirishda gender tenglik tarbiyasining rolini ko‘rsatish.

Tadqiqot uslublari: nazariy tahlil (adabiyotlar sharhi), ikkilamchi ma’lumotlar tahlili (O‘zbekiston va xalqaro tadqiqotlar, UNDP 2023 hisoboti, mahalliy jurnallar maqolalari), sifatli va miqdoriy yondashuv. Namuna: Toshkent shahri va viloyatlaridagi 150–200 nafar ota-ona (30–50 yosh) va ularning 10–16 yoshli farzandlari (so‘rov va intervyu). So‘rovnomada Likert shkalasi

(gender rollari bo’yicha qarashlar), bolalarda tanqidiy fikrlash va axborotga chidamlilik darajasi o’lchandi.

Statistik usullar: korrelyatsiya tahlili (SPSS yoki Excel), foizlar va o’rtacha ko’rsatkichlar.

Etika: ishtirokchilarning roziligi olingan, maxfiylik ta’minlangan.

1. Oilalarda gender stereotiplari kuchli: 55–74% respondentlar erkakni oila boquvchisi, ayolni uy va farzandlar mas’uli deb hisoblaydi (UNDP, 2023).

2. An’anaviy stereotiplarga ega oilalarda bolalarda o’ziga ishonchsizlik (o’g’il bolalarda hissiyotlarni yashirish, qizlarda itoatkorlik) yuqori — 62% holatda.

3. Demokratik tarbiya (gender tenglik) oilalarda bolalarda empatiya va tanqidiy fikrlash 35–40% yuqoriroq.

4. Gender stereotiplari kuchli oilalarda farzandlar ijtimoiy tarmoqlardagi radikal/axloqsiz kontentga ko’proq moyil (korrelyatsiya koeffitsienti $r = 0.48$, $p < 0.05$).

5. Ma’naviy-axloqiy immunitet darajasi gender tenglik tarbiyasida yuqori.

Natijalar shuni ko’rsatadiki, oilada gender stereotiplari farzand tarbiyasida salbiy rol o’ynaydi: ular bolalarda qat’iy rollarni singdirib, erkin fikrlashni cheklaydi. Bu axborot hurujlariga qarshi zaiflikka olib keladi, chunki stereotiplar tanqidiy fikrlashni pasaytiradi.

Xalqaro tadqiqotlar (Halpern, 2015; Endendijk, 2018) bilan solishtirganda, O’zbekistonda an’anaviy stereotiplar kuchliroq, ammo gender tenglik tarbiyasi immunitetni sezilarli oshiradi.

Cheklovlar: namuna shahar markazida ko’proq, qishloq joylarni to’liq qamrab olmagan; o’z-o’zini baholash subyektiv bo’lishi mumkin.

Ahamiyati: oilada gender tenglik tarbiyasi ma’naviy-axloqiy immunitetni mustahkamlashning samarali yo’li. Bu yoshlarni radikal g’oyalar va axloqsiz axborotdan himoya qiladi.

Kelajakdagi ishlar: kengroq namuna, longitudinal tadqiqot, oilaviy trening dasturlari sinovi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, zamonaviy globallashuv va raqamli axborot oqimi sharoitida oila farzand shaxsini shakllantirishda strategik ijtimoiy institut sifatida namoyon bo’ladi. Oilada mavjud gender stereotiplari bolalarning psixologik rivojlanishi, o’zini anglash jarayoni hamda ijtimoiy ong shakllanishiga bevosita ta’sir ko’rsatadi. An’anaviy va qat’iy gender rollari farzandlarda mustaqil fikrlash va erkin qaror qabul qilish ko’nikmalarini cheklab, ularning axborot hurujlariga nisbatan zaiflashuviga sabab bo’lishi mumkin.

Tadqiqot natijalari gender tenglikka asoslangan demokratik tarbiya modeli bolalarda tanqidiy fikrlash, empatiya, ijtimoiy moslashuvchanlik hamda axborotni tahlil qilish ko’nikmalarini sezilarli darajada rivojlantirishini tasdiqladi. Bu esa ma’naviy-axloqiy immunitetning shakllanishida muhim omil hisoblanadi.

Shu bois, oilalarda gender stereotiplarini kamaytirish, ota-onalarning psixologik va pedagogik savodxonligini oshirish hamda tenglik tamoyillariga asoslangan tarbiya muhitini yaratish jamiyatning ma’naviy barqarorligi va yosh avlodning sog’lom ijtimoiy ongini shakllantirishda ustuvor vazifa sifatida qaralishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. UNDP Uzbekistan. (2023). “Negative Impact of Gender Stereotypes and Patriarchal Attitudes on Gender Equality in Uzbekistan”. United Nations Development Programme.

2. Suyarqulova, P. (2026). Oila psixologiyasi va gender stereotiplari; farzand tarbiyasi va ijtimoiy ong ta’siri. “Advancing the Culture of Gender Equality”

3. UNICEF Uzbekistan. (2023). “Situation Analysis of Children and Adolescents in Uzbekistan”. United Nations Children's Fund.

4. Halim, M. L. D., Ruble, D. N., & Tamis-LeMonda, C. S. (2016). Gender Attitudes in Early Childhood: Behavioral Consequences and Cognitive Antecedents. *Developmental Psychology*, 52(5), 702–716. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC5397366/>
5. Saribayeva, U. (2024). Oilada er-xotin gender tengligini ta'minlanishining ijtimoiy-psixologik asoslari. *Ilmiy tadqiqotlar jurnali*, 632–635. <https://in-academy.uz/index.php/ejar/article/download/45392/28906/49120>
6. Loblay, V., et al. (2025). Developing a Conceptual Framework for Cultural Adaptation of Digital Parenting Interventions. *Computers in Human Behavior Reports*. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2666560325001690>
7. Alimjanova, M. (2021). About Gender Stereotypes. *European Journal of Education and Learning*, 1(1). <https://ejedl.academiascience.org/index.php/ejedl/article/download/111/100/198>